

FATIMAH Muhd Shukri
NUR AFIFAH VANITHA Abdullah
Universiti Kebangsaan Malaysia

**PERKEMBANGAN INDUSTRI FILEM NASIONAL MALAYSIA
(1933 – 1989)**

***THE DEVELOPMENT OF MALAYSIAN NATIONAL FILM INDUSTRY
(1933-1989)***

Filem nasional adalah filem yang memaparkan isu dan identiti negara bangsa. Aspek ini yang membezakannya daripada filem-filem popular yang berbentuk komersial. Pembikinan filem nasional bermula pada era filem Melayu. Industrinya berkembang semasa era filem Melayu dan era filem Malaysia. Era filem Melayu bermula pada tahun 1933 di Singapura, manakala era filem Malaysia pula muncul setelah pembentukan negara Malaysia. Terdapat banyak penulisan lepas tentang era filem Melayu dan era filem Malaysia. Namun begitu, dokumentasi tentang filem nasional Malaysia, terutamanya dari aspek perkembangan industri filem nasional masih terhad. Sehubungan dengan itu, artikel ini bertujuan menerangkan pembentukan industri filem nasional Malaysia dari aspek penerbit, pengarah dan tenaga kreatif yang dikemukakan oleh Street (1997). Data bagi artikel ini diperoleh bersandarkan kajian penyelidikan asas dengan reka bentuk kajian kualitatif. Pendekatan sejarah diaplikasikan bagi meneliti sumber-sumber seperti surat khabar, artikel jurnal, buku, tesis dan filem. Dapatan dalam artikel ini adalah, industri filem nasional Malaysia berkembang secara berperingkat dan pembentukkannya tidak sama seperti di Britain yang dimulai dengan kemunculan penerbit, pengarah serta diikuti oleh tenaga kreatif tempatan. Ia bermula dengan kemunculan tenaga kreatif dan pengarah filem pada era filem Melayu terlebih dahulu, sebelum kemunculan penerbit filem pada era filem Malaysia pada tahun 1970-an.

Kata kunci: *Filem nasional Malaysia, industri filem, tenaga kreatif, pengarah dan penerbit.*

The national film portrays issues and identity of a nation. These aspects distinguish it from the popular commercial films. The national film emerged during the Malay film era. The Malaysian national film industry developed during the Malay film era and the Malaysian film era. The Malay film era began in Singapore in 1933, while the Malaysian film era began after the formation of Malaysia. Unlike

numerous previous literatures on Malay film era and Malaysian film era, documentation on Malaysian national film, especially in regard to the formation of its industry seem to be scarce. Thus, the objective of this article is to explain the formation of the Malaysian national film industry. Three aspects of the film industry by Street (1997) are examined, namely the producer, director and creative labour. Data for this article was gathered from a fundamental research, with a qualitative research design. Historical approach was applied to analyse sources such as news paper, journal articles, books, thesis and film. The findings in this article are, unlike the Britain National Film industry that began with the development of producer, director and followed by the creative team, the Malaysian national film industry formed differently and by stages. Local creative team and director emerged earlier during the Malay film era, before the emergence of local producer in the Malaysian film era in the 1970s.

Keywords: *Malaysian national film, film industry, creative labour, director, producer.*

Pengenalan

Industri filem nasional Malaysia berkembang semasa era filem Melayu dan era filem Malaysia. Era filem Melayu bermula di Singapura dengan penubuhan Studio Jalan Ampas dan berkembang selanjutnya di Kuala Lumpur dengan penubuhan Studio Filem Merdeka. Tempoh era filem Melayu adalah lebih kurang 29 tahun iaitu antara tahun 1933 hingga 1962. Tahun 1933 merupakan titik permulaan era filem Melayu kerana filem Melayu pertama iaitu *Laila Majnun* telah diterbitkan pada tahun tersebut. Sehubungan dengan itu, dalam era ini filem Melayu dihasil dan diterbitkan dengan berlatarbelakangkan sumber Malaya pada era filem Melayu. Malah, istilah filem Melayu ini lebih jelas apabila filem-filem Melayu memaparkan budaya Melayu dari segi bahasa, watak, ruang dan juga gaya perwatakan. ¹ Sementara itu, filem Malaysia pula hanya muncul selepas pembentukan negara Malaysia pada tahun 1963. Ini membawa kepada perubahan istilah filem Melayu kepada filem Malaysia. Selain perpindahan fizikal industri perfileman Melayu ke Kuala Lumpur, filem Malaysia memaparkan masyarakat Malaysia yang menggunakan bahasa selain bahasa Melayu seperti Mandarin, Kantonis dan Tamil sebagai medium komunikasi antara watak-wataknya. ²

Filem nasional atau sinema nasional dihasil dan diterbitkan oleh warga tempatan dengan menggunakan sumber dalam negara tersebut. ³ Maksud sumber dalam negara adalah lokasi, tenaga pakar dan kewangan. Oleh itu, warga tempatan yang terlibat dalam industri filem nasional Malaysia harus memegang peranan sebagai penerbit, pengarah dan tenaga kreatif dalam

industri filem nasional dan sumbernya adalah dari negara Malaysia. Ciri-ciri ini penting kerana hanya melalui peranan-peranan penting tersebut, kandungan filem dapat dibentuk berdasarkan subjek dan isu tempatan. Ini adalah ciri utama yang dibahaskan oleh para sarjana yang mengkaji industri filem nasional kerana hanya industri filem nasional yang terdiri daripada warga tempatan mampu melahirkan filem nasional.

Satu lagi ciri penting filem nasional adalah pemaparan realiti sosial sebuah negara bangsa berdasarkan budaya masyarakat sebuah negara.⁴ Maka, filem nasional bukan sekadar filem keluaran lokal dan berasas sumber tempatan tetapi turut membincang dan memaparkan isu serta identiti negara bangsa. Hal ini membezakan filem nasional dengan filem komersial yang berbentuk *Hollywood* iaitu bentuk filem klasik dengan budaya popular dan yang dihasilkan dengan tujuan meraih keuntungan. Sebaliknya, filem nasional pula memaparkan realisme sosial sebuah negara bangsa dan tidak semestinya menjana keuntungan atau menjadi sebuah filem *box-office*. Isu realisme sosial sebuah filem nasional merangkumi pergolakan politik, sosial dan ekonomi sesebuah negara. Secara tidak langsung aspek budaya suatu warganegara yang merupakan identiti sebuah negara dipaparkan dalam filem nasional. Perkara ini dapat dicapai melalui bahasa pertuturan dalam filem, norma dan budaya masyarakat yang digambarkan dalam filem tersebut.

Filem nasional telah wujud sejak era filem Melayu lagi. Bibit-bibit perkembangan awal filem nasional Malaysia bermula pada era filem Melayu, khususnya dari aspek perkembangan industri filem Melayu. Ini bermakna walaupun usia filem nasional telah menjangkau lebih kurang 70 tahun, namun pendokumentasian ilmiah tentangnya amat terhad, terutamanya dari aspek perkembangan industri filem nasional. Perkembangan filem nasional lazimnya, selari dengan konteks politik, sosial dan ekonomi negaranya. Perkembangan industri filem nasional Malaysia juga unik dan berbeza berbanding dengan negara-negara lain. Sehubungan itu, kajian ini dijalankan bagi menjawab persoalan, bagaimana pembedaan industri filem nasional Malaysia berlaku? Bagi menjawab persoalan ini, kajian ini dibataskan dari tahun 1933 hingga 1989. Iaitu dari tahun kelahiran filem Melayu pertama (1933) sehingga tahun (1989), iaitu sebelum bermulanya era filem aliran baharu Malaysia. Tahun 1990 menandakan permulaan era filem aliran baharu di mana industri filem nasional Malaysia telah matang (*fully developed*). Kematangan ini diukur dari segi penglibatan warganegara tempatan pelbagai etnik sebagai penerbit, pengarah dan tenaga kreatif, serta pembikinan filem-filem nasional dengan pelbagai bahasa etnik Malaysia.

Metodologi

Data bagi artikel ini diperolehi daripada kajian penyelidikan asas dengan reka bentuk kaedah kualitatif. Pendekatan sejarah diaplikasi bagi meneliti sumber-

sumber primer dan sekunder dalam bentuk bercetak dan digital. Bahan-bahan bercetak yang diteliti termasuk artikel, artikel jurnal, akhbar, tesis, makalah dan majalah. Manakala bahan dalam bentuk digital pula diperolehi dari laman-laman sesawang agensi yang berkaitan dengan filem di Malaysia seperti *finas.gov.my* dan *lpf.moha.gov.my*. Selain itu, tesis, makalah dan artikel jurnal atas talian juga turut dijadikan sumber dengan melayari *JStor*, *academi.edu* dan *e-journal* UKM.

Kerangka Konsep Industri Oleh Sarah Street (1997)

Kerangka konsep industri filem oleh Sarah Street (1997), dalam teori Sinema Nasional, diaplikasi sebagai kerangka kajian bagi menjawab persoalan kajian ini. Konsep ini menjelaskan perkembangan industri filem nasional British dari tiga aspek iaitu penerbit filem, pengarah filem dan tenaga kreatif industri filem nasional. Aspek utama yang dibahaskan dalam tiga aspek ini adalah, kewarganegaraan pekerja-pekerja industri filem nasional British. Tiga aspek ini dipertanggungjawabkan kepada warganegara British. Street (1997) turut menjelaskan bahawa, 'sebuah industri filem nasional seharusnya memiliki sekurang-kurangnya 75 peratus tenaga produksi orang tempatan, yang selebihnya merupakan tenaga pakar dari luar negara untuk menjayakan sebuah produksi filem'. Bersandarkan kerangka konsep industri filem nasional oleh Street (1997), aspek penerbit, pengarah dan tenaga kreatif dalam industri filem nasional Malaysia diteliti.

Street (1997) mendefinisi elemen penerbit dengan merujuk kepada penerbit-penerbit tempatan filem nasional British. Pada abad ke-18, penerbit filem di British didominasi oleh orang-orang berkepentingan dalam industri filem Britain. Kelahiran anak-anak watan yang memiliki ilmu perfileman menyebabkan munculnya penerbit-penerbit filem British. Mereka ingin menerbitkan bentuk filem British yang sesuai dengan konteks budaya masyarakat mereka. Penerbit-penerbit filem British berganding bahu dengan pengarah-pengarah filem bebas bagi membikin filem nasional dengan gaya British.⁵ Sehubungan itu, elemen penerbit ini diaplikasikan dalam konteks perkembangan filem nasional Malaysia. Penelitian terhadap elemen ini dalam konteks Malaysia bertujuan menghuraikan fenomena kelahiran penerbit dalam konteks industri filem nasional. Butiran penerbit tempatan seperti nama dan latarbelakang individu serta sumbangan mereka dalam industri perfileman dihuraikan.

Sementara itu, melalui elemen pengarah filem bebas British pula Street (1997) membincangkan kemunculan pengarah berwarganegara British. Pengarah-pengarah ini menginginkan filem yang bercorak British dengan mengangkat isu-isu masyarakat tempatan. Hal ini menjadi pendorong kepada pembikinan filem-filem British yang berbentuk realisme dan yang mengutarakan isu-isu masyarakat tempatan. Filem-filem ini berbeza daripada

bentuk filem komersial yang beracuan filem *Hollywood*.⁶ Pengarah-pengarah filem ini menghasilkan filem dengan kandungan yang tertumpu kepada pengekalan budaya British. Pengarah filem bebas British berganding bahu pula dengan kumpulan tenaga kreatif untuk mencapai matlamat tersebut.⁷ Penelitian terhadap elemen pengarah dalam konteks industri filem nasional Melayu bertujuan merakam nama, tarikh kemunculan dan sumbangan pengarah-pengarah tempatan dalam industri filem nasional Malaysia.

Elemen ketiga yang dibincangkan oleh Street (1997) dan yang tidak kurang penting dalam industri perfileman nasional British adalah kumpulan tenaga kreatif yang terdiri daripada warganegara tempatan. Kumpulan tenaga kreatif ini merangkumi individu yang memainkan peranan kreatif dalam pembikinan filem antaranya sinematografer, penyunting, pereka produksi, pengarah seni, pengarah fotografi, *props master*, *gaffer*, *grip* dan *foley artist*.⁸ Secara umum, kumpulan tenaga kreatif turut memainkan peranan penting dalam menentukan kandungan identiti dan keaslian filem nasional Malaysia. Elemen kumpulan tenaga kreatif juga adalah elemen yang penting untuk dianalisis dari segi butiran peribadi dan peranan mereka dalam perkembangan industri filem nasional Malaysia.

Sorotan Kajian

Subjek filem nasional Malaysia mula didokumentasi sejak tahun 1990-an dan kebanyakan penulisan tentang subjek ini memberi fokus kepada sinema nasional atau kandungan filem nasional semata-mata. Penulisan-penulisan lepas tentang subjek ini dihasilkan oleh para sarjana dan penggiat industri filem nasional Malaysia. Walau bagaimanapun aspek industri filem nasional Malaysia berdasarkan kerangka konsep Sarah Street (1997) masih belum diteliti oleh mana-mana penyelidik. Selain itu, fokus artikel ini adalah perkembangan industri filem nasional Malaysia (1933 – 1989). Maka, beberapa penulisan yang hampir dengan kajian ini dipilih untuk diangkat dalam kajian kesusasteraan. Terdapat sebuah penulisan yang menjurus kepada perbincangan industri filem nasional Melayu dan tiga buah penulisan mengenai industri filem nasional Malaysia. Perbincangan mengenai empat buah penulisan tersebut dijalankan di bawah.

Kajian filem nasional Melayu dipelopori oleh Hatta Azad Khan pada tahun 1994. Beliau merupakan satu-satunya sarjana filem dan yang pertama untuk membincangkan industri filem nasional Melayu ketika itu. Penulisan Hatta Azad Khan (1994) adalah tesis Doktor Falsafah yang bertajuk *The Malay Cinema (1948 – 1989) Early History and Development in The Making of a National Cinema*. Kajian Hatta adalah jenis penyelidikan asas dengan reka bentuk kajian kualitatif. Objektif tesis ini adalah meneliti permulaan dan idea pembentukan sinema nasional Melayu. Kajian ini tidak mengaplikasikan satu teori secara spesifik tetapi mengemukakan dan membincangkan falsafah-

falsafah sinema dunia ketiga dan konsep *true picture*. Dapatan kajian Hatta adalah, sinema nasional Melayu bermula dengan penglibatan orang-orang Melayu dalam industri filem Melayu pada era filem Melayu. Selain itu, Hatta turut mencadangkan lima tema realisme sosial dalam membincangkan konsep *true picture*. Tema-tema tersebut adalah epik nasional, peristiwa, krisis nasional, kemiskinan dan rasuah sebagai kerangka untuk meneliti tema filem nasional Melayu. Walaupun kajian Hatta banyak membantu untuk memahami industri filem nasional Melayu, ia tidak sama dengan dapatan kajian artikel ini. Perbezaan utama antara artikel ini dengan penulisan Hatta adalah, Hatta tidak membincangkan perkembangan industri sinema nasional Melayu dalam konteks teori sinema nasional.

Terdapat tiga penulisan yang mengangkat subjek industri filem nasional Malaysia sebagai fokus perbincangannya. Ketiga-tiga penulisan tersebut dihasilkan dalam konteks skop kajian yang berbeza iaitu meninjau kembali definisi sinema nasional Malaysia, pandangan mengenai identiti filem Melayu dan filem nasional, serta meneroka sinema baharu Malaysia pada permulaan alaf baharu. Penulisan-penulisan lepas tersebut dihasilkan oleh, Asiah Sarji (2006), Mahadi J. Murat (2006) dan Gregory Wee Lik Hoo (2007) dan didapati sama dengan artikel ini dari segi subjek kajiannya.

Artikel Asiah Sarji (2006) bertajuk *Malaysian Nasional Cinema: An Identity Crisis?* bertujuan untuk meninjau kembali definisi sinema nasional Malaysia dengan memahami dua konsep utama iaitu sinema nasional dan identiti nasional. Permasalahan yang ditimbulkan oleh Asiah adalah, kebangkitan pembikin filem bebas di Malaysia yang meminta sokongan kerajaan Malaysia dan seterusnya membawa kepada kecelaruan bagi mengidentifikasikan filem nasional Malaysia. Asiah dalam artikelnya mempersoalkan kedudukan hak golongan *independent filmmakers* di Malaysia yang meminta sokongan kerajaan terhadap filem-filem mereka, sementara filem-filem tersebut diperakui di festival luar negara. Maka, bagi menjawab persoalan tersebut, Asiah mengaplikasi konsep Lez (1999) bagi membincangkan kandungan industri dan kandungan kebudayaan. Menerusi kajian kepustakaan, artikel Asiah menemukan bahawa, dua kandungan ini tidak lengkap dan harus ditambah kandungan perlembagaan bagi menilai sebuah filem nasional Malaysia. Oleh itu, Asiah telah menambah faktor ketiga iaitu kandungan perlembagaan. Artikel Asiah penting dalam memahami struktur perlembagaan perfileman di Malaysia dan konsep filem nasional Lez (1999). Perbezaan antara penulisan Asiah dengan artikel ini adalah skop penelitian. Artikel ini bertujuan meneliti perkembangan industri filem nasional Malaysia setakat tahun 1989, manakala penulisan Asiah pula menerangkan kandungan industri dan kandungan kebudayaan era filem aliran baharu selepas tahun 1989.

Kertas kerja persidangan oleh Mahadi J. Murat (2006) yang bertajuk *Filem Melayu, Filem Malaysia - Di Mana Kita?* mengemukakan beberapa pandangan mengenai industri filem Malaysia. Objektif penulisan Mahadi

adalah untuk memberi takrifan kepada filem Melayu dan filem Malaysia. Artikel ini berbentuk diskripsi bagi mengemukakan huraian dan hujah mengenai filem Melayu dan filem Malaysia. Dapatan dalam penulisan Mahadi adalah, perbezaan antara filem Melayu dengan filem Malaysia adalah dari segi isu yang diangkat, pemaparan identiti dan bahasa perbualan dalam filem. Kertas persidangan Mahadi ini menyediakan kefahaman tentang perbezaan filem Melayu dengan filem Malaysia. Walau bagaimanapun, dalam penulisan lepas ini konsep dan perkembangan industri filem nasional tidak diperincikan. Sementara itu, artikel ini pula bertujuan merapatkan jurang ilmu tentang industri filem nasional yang tidak diperkatakan oleh Mahadi.

Artikel jurnal Gregory Wee Lik Hoo (2007) yang bertajuk *The Search for a National Cinema* pula meneroka sinema baharu di Malaysia yang muncul pada permulaan alaf baharu. Kemunculan sinema baharu ini berbeza dari aspek pengasingan tema, merentas sempadan perkauman dan idealogi sosio-politik. Gregory melalui penulisan ini mempersoalkan perbezaan yang dipaparkan menerusi filem-filem 'Sinema Baharu Malaysia' yang dihasilkan oleh Amir Muhammad, James Lee, Ho Yuhang dan Yasmin Ahmad. Menurut Gregory, barisan pembikin filem tersebut berdepan dengan halangan dari segi pembiayaan dan penapisan filem oleh kerajaan Malaysia, walhal filem-filem mereka mendapat pengiktirafan dan anugerah di luar negara. Artikel ini dihasilkan menerusi kajian kualitatif dengan kaedah kepustakaan. Penulisan ini juga membincangkan teori sinema nasional. Dapatan dalam penulisan Gregory adalah, kandungan sinema nasional Malaysia adalah kepelbagaian budaya. Sinema nasional Malaysia mempunyai kecenderungan untuk turut memaparkan masyarakat Melayu bersama masyarakat bangsa lain. Perbezaan antara penulisan Gregory dengan artikel ini adalah dari segi kerangka analisis bagi menjawab persoalan kajian. Penulisan Gregory mengaplikasi teori sinema nasional, manakala artikel ini pula mengaplikasi kerangka industri filem nasional oleh Street (1997) bagi meneliti kemunculan penerbit, pengarah dan tenaga kreatif dalam industri filem nasional Malaysia.

Era Filem Melayu (1933 – 1962)

Era filem Melayu bermula pada tahun 1933 hingga 1962. Era ini bertapak di Tanah Melayu iaitu ketika penjajahan British.⁹ Sehubungan dengan itu, filem-filem yang dihasilkan pada era ini dikenali sebagai filem Melayu. Era filem Melayu ini bermula di Singapura. Singapura pada masa tersebut juga merupakan sebahagian daripada tanah jajahan British.¹⁰ Dalam tempoh 29 tahun ini, perkembangan filem nasional Malaysia ditandai dengan penglibatan orang-orang Melayu sebagai tenaga kreatif dan kemunculan pengarah filem tempatan. Walau bagaimanapun, pada awal permulaan era filem Melayu, peranan tenaga kreatif yang diberikan kepada orang-orang Melayu hanyalah sebagai pelakon sahaja. Fenomena ini hanya berubah pada tahun 1951 apabila

peranan orang-orang Melayu sebagai tenaga kreatif semakin luas iaitu sebagai pembantu pengarah, pembantu jurukamera, penulis skrip, penulis lakon layar, pelukis latar dan pereka muzik.¹¹ Buat pertama kalinya, pada tahun 1951 industri filem Melayu menggunakan khidmat pengarah dalam kalangan orang Melayu tempatan untuk menghasilkan filem.¹² Kemunculan pengarah Melayu ini menjadi asas kepada permulaan perkembangan industri filem nasional Malaysia pada era filem Melayu. Perbincangan kemunculan ini dibincangkan secara terperinci di bawah.

A) Orang Melayu Sebagai Pelakon Filem Melayu

Era filem Melayu pada tahun 1933 hanya menampilkan orang-orang Melayu sebagai pelakon filem. Penglibatan orang-orang Melayu sebagai pelakon menandai proses pertama ke arah pembentukan industri filem nasional Malaysia semasa era tersebut. Ia bermula dengan filem *Laila Majnun* yang menampilkan gandingan barisan pelakon teater Bangsawan Melayu iaitu Marzuki Nordin, Fatimah Jasmin dan Syed Ali Mansoor Al Attas.¹³ Selepas *Laila Majnun*, filem-filem Melayu lain seperti *Bermadu* (1937), *Nelayan* (1938), *Ibu Tiri* (1941), *Seruan Merdeka* (1946) dan *Singapura Di-Waktu Malam* (1947) semuanya menampilkan pelakon daripada orang-orang Melayu tempatan.

Penglibatan orang tempatan yang terhad dalam industri filem Melayu disebabkan dominasi warga asing yang berpengalaman dan bermodal besar dalam bidang penghasilan filem ketika itu. Penerbit, pengarah dan sebahagian besar tenaga kreatif seperti penulis skrip, jurukamera dan pereka bunyi terdiri daripada warga asing. Pada dasarnya industri filem Melayu telah dibangunkan oleh orang-orang asing yang datang dari negara India dan China.¹⁴ Dengan modal dan pengalaman pembikinan filem di negara asal mereka, warga asing ini mendominasi peranan-peranan utama dalam industri pembikinan filem Melayu pada ketika itu.

Warga asing ini juga bertanggungjawab menubuhkan syarikat-syarikat penerbitan filem Melayu pada era tersebut. Terdapat empat buah syarikat penerbitan filem pada ketika itu iaitu *Motilal Chemical Company*, *Show Brothers*, *Malayan Art Production* dan *Malay Film Production (MFP)*. Daripada itu, *Motilal Chemical Company* hanya menerbitkan filem *Laila Majnun*. *Show Brothers* menerbitkan beberapa buah filem antaranya *Nelayan*, *Hanchor Hati* dan *Terang Bulan Di-Malaya* semuanya diterbitkan pada tahun 1938. *Malayan Art Production* pula hanya menerbitkan sebuah filem iaitu *Seruan Merdeka* (1947). MFP pula menerbitkan filem *Chinta* (1948), *Nilam* (1949) dan *Aloha* (1950).¹⁵

B) Kemunculan Pengarah Melayu

Pengarah tempatan pertama yang mengarah filem Melayu dikesan pada tahun 1951. Namun begitu, kehadiran pengarah Melayu ini hanya salah satu daripada tiga syarat untuk industri filem Melayu memperoleh pengiktirafan sebagai ‘industri filem nasional’. Walaupun pengarah seperti Naz Achnas, Haji Mahadi, P. Ramlee, Jamil Sulong dan Hussin Haniff telah mengarah filem selepas 1951, mereka ketika itu bekerja untuk syarikat filem milik warga asing. Oleh yang demikian kehadiran pengarah-pengarah filem tempatan ini tidak boleh dikategorikan sebagai pengarah filem bebas. Dalam konteks ini kebebasan pengarah-pengarah tempatan tersebut untuk menentukan kandungan filem amat terbatas. Hal ini memberi kesan kepada penghasilan filem nasional kerana penerbit asing menentukan semua aspek artistik bagi menjamin keuntungan. Oleh itu, walaupun orang tempatan telah diberi peranan sebagai pengarah filem Melayu ketika itu, mereka amat terikat dengan gaya filem Hindustan yang berkonsepkan musikal pada ketika itu.¹⁶

Filem *Pelangi* (1951) adalah filem pertama yang diarah oleh pengarah Melayu. Filem ini diarahkan oleh Naz Achnas dan diterbitkan oleh *Nusantara Film* iaitu sebuah syarikat produksi filem yang diasaskan oleh Hsu Chiu Leng, seorang penerbit dari negara China.¹⁷ Syarikat produksi ini adalah yang pertama untuk mengupah penduduk tempatan sebagai pengarah filem terbitannya.¹⁸ Selain terlibat sebagai pengarah, Naz Achnas turut memegang peranan sebagai pelakon bagi filem *Pelangi*. Namun peranan Naz Achnas sebagai pengarah hanya bertujuan menghasilkan filem berdasarkan cerita yang telah ditentukan oleh penerbit. Kebebasan pengarah tempatan yang pertama ini amat terbatas dalam menentukan aspek kandungan filem Melayu ketika itu.

C) Peranan Orang Melayu Sebagai Tenaga Kreatif Di Sebalik Tabir

Pada tahun 1952, bilangan dan peranan orang-orang Melayu sebagai tenaga kreatif semakin bertambah. Selain berfungsi sebagai pelakon dan pengarah, orang-orang Melayu muncul sebagai krew produksi yang bertugas di sebalik tabir. Orang-orang Melayu tempatan mula melibatkan diri dalam kerja-kerja kreatif seperti pelukis pemandangan, pembantu pengarah dan jurukamera dalam menghasilkan filem-filem Melayu.¹⁹ Filem *Permata Di Perlombongan* (1952) bukan sekadar menampilkan Haji Mahadi sebagai pengarah filem, tetapi turut menampilkan M. Sulaiman dan H. Rasul sebagai krew produksi. Masing-masing ditugaskan sebagai pelukis pemandangan dan penolong pelukis pemandangan.²⁰

Pada tahun 1953, Omar Rojik dilantik sebagai pembantu pengarah dan penterjemah bagi pembikinan filem *Istana Impian* (1953) oleh MFP.²¹ Selain Omar Rojik, penghasilan filem ini juga melibatkan Jumari Saripan sebagai jurukamera. Kedua-dua individu ini, Omar Rojik dan Jumari Saripan adalah orang Melayu tempatan.²² Penglibatan orang-orang Melayu tempatan sebagai ahli tenaga kreatif pada era ini adalah satu pencapaian ke arah pembentukan

industri filem nasional. Orang tempatan mula diberi peranan penting dalam pembikinan filem, yang sebelumnya dimonopoli oleh warganegara dari India atau China. Walaupun kedua-dua individu ini melaksanakan peranan penting, mereka tiada hak untuk menentukan tema atau cerita yang dipaparkan dalam filem. Hal-hal tersebut masih ditentukan oleh penerbit yang juga merupakan majikan individu-individu ini. Oleh yang demikian kandungan filem-filem Melayu yang dihasilkan hanya memaparkan identiti tempatan dari segi luaran sahaja, iaitu dari aspek lokasi, watak dan budaya.

D) Perubahan Kandungan Filem Melayu

P. Ramlee adalah pengarah filem Melayu yang mula-mula memecah tradisi kandungan filem Melayu ala Hindustan. Pada tahun 1955, P. Ramlee telah mengarah filem *Penarek Becha*. Filem ini memaparkan realiti hiraki sosial masyarakat Melayu kelas atasan dan bawah. Kejayaan filem ini memberi keyakinan kepada penerbit luar terhadap kemampuan pengarah tempatan. Sejak itu, kandungan filem Melayu mula berubah disebabkan kehadiran pengarah filem tempatan. Perubahan pada kandungan filem Melayu ini adalah satu lagi ciri ke arah pembentukan industri filem nasional Malaysia pada era filem Melayu. Filem-filem Melayu yang diarah oleh pengarah tempatan ini mula mengubah bentuk filem Melayu ketika itu dengan isu-isu realiti sosial tempatan. Perkara inilah yang memecahkan tradisi filem Melayu ala Hindustan yang dihasilkan oleh penerbit-penerbit filem warga asing sebelumnya.²³

Melalui *Penarek Becha* (1955) P. Ramlee memaparkan identiti masyarakat Melayu melalui bahasa, pakaian dan tingkah laku watak-wataknya. Tema realiti sosial filem ini memaparkan kebenaran tentang perbezaan hiraki sosial dan ekonomi masyarakat Melayu ketika itu. Filem ini juga turut mencerminkan identiti masyarakat Melayu dari aspek gaya arahan dan lakonannya.²⁴ Gaya arahan filem P. Ramlee adalah penggunaan teknik *long take* bagi memaparkan tingkah laku dan bahasa badan serta emosi watak-watak. Selain filem *Penarek Becha*, filem-filem arahan P. Ramlee yang menonjolkan identiti Melayu adalah *Semerah Padi* (1956), *Antara Dua Darjat* (1960) dan *Ibu Mertuaku* (1961). Filem *Semerah Padi*²⁵ juga merupakan filem yang penting dalam sejarah perfileman Melayu kerana filem ini dikategorikan sebagai filem yang memaparkan identiti Melayu dan Islam.²⁶ Budaya Melayu dan agama Islam merupakan suatu perkara yang tidak asing dalam filem-filem arahan P. Ramlee.²⁷ Perubahan kandungan ini tercapai setelah 22 tahun (1933 hingga 1955) pembikinan filem-filem Melayu didominasi oleh warga asing. Filem-filem ini menampilkan P. Ramlee sebagai penulis skrip dan penulis lakon layar. Peranan-peranan ini adalah antara peranan utama dalam membentuk kandungan sebuah filem.

E) H. M. Shah Penerbit Filem Melayu Pertama

Penerbit filem Melayu yang pertama adalah H. M. Shah. Peranan beliau sebagai penerbit filem Melayu bermula pada tahun 1960. Beliau berganding bahu dengan Ho Ah Loke yang memiliki pengalaman dalam industri filem Melayu. Pengalaman yang dimiliki oleh Ho Ah Loke adalah dari segi penubuhan syarikat dan penerbitan filem Melayu. Beliau sebelumnya telah menubuhkan syarikat filem Melayu yang dikenali sebagai *Chathay Keris Film* atau *Rimau Film Productions (Keris Film Productions)*. Ho Ah Loke meninggalkan syarikat tersebut pada tahun 1960. Dua tahun sebelumnya, iaitu pada tahun 1958, Ho Ah Loke telah membangunkan Studio Merdeka yang dikenali sebagai *Merdeka Film Enterprise*.²⁸

Merdeka Film Enterprise ditukar nama kepada Studio Filem Merdeka apabila H. M. Shah bergabung dengan Ho Ah Loke sebagai penerbit.²⁹ Filem pertama yang diterbitkan oleh syarikat filem tersebut adalah *Tun Tjiah* (1961) yang diarah oleh L. Krishnan. Bagi memperkukuhkan kedudukan dan kegiatan perfileman Studio Merdeka, H. M. Shah bersama Ho Ah Loke menawarkan satu kerjasama dengan adik-beradik Shaw. Walau bagaimanapun, kerjasama ini berakhir apabila Studio Filem Merdeka dibeli sepenuhnya oleh adik-beradik Shaw pada tahun 1963.³⁰ Kegagalan usahasama antara H. M. Shah, Ho Ah Loke dan adik-beradik Shaw menamatkan penglibatan orang Melayu sebagai penerbit dalam industri filem Melayu. Walaupun gandingan H. M. Shah dengan Ho Ah Loke tidak bertahan lama sebagai penerbit filem Melayu, peristiwa ini penting bagi menanda kehadiran pertama orang Melayu sebagai penerbit filem Melayu.

Era Filem Malaysia (1963 – 1989)

Industri filem nasional Malaysia terus berkembang pada era filem Malaysia. Pada era ini, kehadiran industri filem nasional Malaysia semakin jelas. Era ini bermula pada tahun 1963 selari dengan pembentukan negara Malaysia.³¹ Pada awal era filem Malaysia, masih terdapat penerbit, pengarah dan tenaga kreatif dari kalangan warga asing walaupun bukan sepenuhnya. Khidmat sesetengah warga asing terus digunakan dalam pembikinan filem Malaysia disebabkan kepakaran mereka. Namun begitu, secara berperingkat warga Malaysia mula mengambil alih ketiga-tiga peranan sebagai penerbit, pengarah dan tenaga kreatif daripada warga asing secara total.

Industri filem nasional Malaysia bermula dengan penubuhan syarikat filem *independent* pada tahun 1967. Syarikat filem *independent* merupakan syarikat alternatif yang ditubuhkan sepenuhnya oleh warga tempatan. Perkara ini adalah ciri utama yang membezakannya dengan syarikat gergasi seperti *Show Brothers* yang ditubuhkan oleh warga asing. Maksud syarikat filem *independent* di Malaysia agak berbeza dengan apa yang terdapat di *Hollywood*.

Perbezaan syarikat *independent* di Malaysia adalah syarikat persendirian tanpa gandingan dengan syarikat ternama yang besar modalnya seperti di *Hollywood*.³² Kebanyakan syarikat filem *independent* tempatan menggunakan tenaga kreatif dalam kalangan warganegara Malaysia.³³

Satu lagi pencapaian industri filem tempatan adalah penggunaan istilah ‘nasional’. Perkembangan industri filem lebih giat dengan penggunaan istilah ini. Selari dengan penggunaan istilah ‘nasional’, kerajaan Malaysia mula memainkan peranan aktif dalam memperkasa dan meningkatkan pengeluaran filem nasional Malaysia. Oleh itu, inisiatif-inisiatif kerajaan pada tahun 1980 juga adalah peristiwa penting yang harus didokumentasi dalam membincangkan perkembangan industri filem nasional. Perbincangan pada bahagian seterusnya menghuraikan perkembangan industri filem nasional pada era filem Malaysia.

A) Penubuhan Syarikat Filem *Independent* dan Penglibatan Warga Malaysia Sebagai Tenaga Kreatif dan Pengarah

Kelahiran industri filem nasional Malaysia bermula dengan penubuhan syarikat-syarikat filem *independent* oleh warga tempatan dan peningkatan bilangan tenaga kreatif dalam kalangan orang Melayu. Syarikat filem *independent* yang pertama adalah *Gabungan Artis Filem Company (Gafico)*. Syarikat filem ini ditubuhkan pada tahun 1967 di Singapura. *Gafico* diusahakan oleh Salleh Kamil, Omar Suwita, Aziz Jaafar dan Syed Omar Shariff iaitu orang Melayu Singapura.³⁴ *Gafico* terus kekal di Singapura apabila Singapura dan Malaysia terpisah oleh persempadanan politik. Hal ini menyebabkan hanya satu syarikat filem sahaja yang beroperasi di Malaysia, iaitu Studio Filem Merdeka (1963 hingga 1974) di Kuala Lumpur. Namun, syarikat ini juga menjadi milik *Shaw Brothers* kemudiannya. Hal-hal ini seterusnya mendorong penubuhan syarikat filem *independent* di Malaysia oleh orang tempatan.

Pada tahun 1963, industri filem Malaysia masih menggunakan khidmat pakar daripada warganegara asing. Filem *Ibulah Shorga* (1968) dibikin menggunakan peralatan-peralatan filem yang dipinjam daripada K. M. Baskaran dan *post-production* juga dilakukan di studio beliau.³⁵ Filem ini dihasilkan oleh tenaga kreatif yang majoritinya warga tempatan. Salleh Kamil menulis skrip filem ini, S. Sudarmaji bertindak sebagai pengarah, Yaacob Mahmud berperanan sebagai jurukamera dan Hayat Haris pula penyuntingnya.³⁶ Bilangan tenaga kreatif warga asing dalam penghasilan filem ini sedikit jika dibandingkan dengan era filem Melayu. Hal ini berlaku kerana, penubuhan syarikat filem *independent* oleh orang Melayu dan peningkatan jumlah tenaga kreatif orang Melayu sebagai penerbit, pengarah dan tenaga-tenaga kreatif. Tenaga kreatif tempatan sudah memiliki pengalaman dalam bidang perfileman ketika menghasilkan filem-filem Melayu pada tahun 1951 hingga 1962.

Syarikat-syarikat filem *independent* Malaysia ditubuhkan pada tahun 1972 oleh warga tempatan. Syarikat-syarikat filem *independent* ini ditubuhkan oleh pengiat-pengiat filem tempatan ketika era filem Melayu (Studio Jalan Ampas, Singapura) yang berhijrah ke Malaysia³⁷. Antara syarikat-syarikat tersebut adalah *Perusahaan Filem Malaysia* atau Perfima (1972), *Sari Artiste* (1972), *Sabah Films* dan *Indra Films* (1979).³⁸ Penubuhan syarikat-syarikat filem *independent* ini membuka ruang kepada orang-orang tempatan untuk bertindak sebagai penerbit, penaja, pengagih, pembikin filem dan tenaga kreatif filem bagi membikin filem nasional Malaysia. Selain artis filem Melayu, golongan usahawan juga turut terlibat dalam membangunkan syarikat filem *independent*. Perfima dibangunkan oleh P. Ramlee bersama-sama Jaafar Abdullah dan H. M. Shah. *Sari Artiste* pula dibangunkan oleh gandingan suami isteri Sarimah dan Yusoff Majid. Sarimah adalah pelakon popular Melayu, manakala suaminya Yusoff Majid adalah seorang pereka. Seterusnya, *Sabah Films* ditubuhkan oleh Deddy M. Borhan, seorang usahawan dari Sabah. Pengalaman beliau amat terhad dalam industri perfileman Malaysia. *Indra Films* pula diusahakan oleh dua orang adik-beradik iaitu Zain dan Zaharan Ibrahim, yang turut memiliki pendedahan yang terhad dalam industri perfileman Malaysia.³⁹

Industri filem Malaysia terus berkembang apabila pengarah-pengarah Melayu mendominasi bidang pengarahan. Pada tahun 1967 sebanyak 11 buah filem Malaysia telah dihasilkan dan kesemua filem tersebut diarah oleh orang Melayu antaranya adalah Omar Rojik, S. Kadarisman, M. Amin, Jamil Sulong dan P. Ramlee.⁴⁰ Sehingga tahun 1974, semakin banyak filem-filem Malaysia dihasilkan oleh pengarah-pengarah Melayu. Antara filem-filem tersebut adalah *Dosa Wanita* (M. Amin, 1967), *Gerimis* (P. Ramlee, 1968), *Bukan Salah Ibu Mengandung* (Jins Shamsuddin, 1969), *Perintah Seri Paduka* (S. Kadarisman, 1970), *Angkara* (Omar Rojik, 1971), *Cengkaman Maut* (S. Sudarmaji, 1972), *Hati Batu* (M. Amin, 1973) dan *Semambu Kuning* (S. Kadarisman, 1974).

Era filem Malaysia mengalami kemerosotan pada awal tahun 1970-an. Hal ini disebabkan oleh beberapa faktor, antaranya adalah lambakan filem asing, krisis kewangan, dan kemerosotan pembikinan filem tempatan.⁴¹ Syarikat-syarikat filem tempatan Malaysia seperti Perfima dan *Sari Artiste* pula tertumpu kepada aktiviti pengedaran filem-filem luar negara dari Indonesia, Hong Kong dan *Hollywood*⁴². Manakala, filem tempatan tidak dihasilkan oleh syarikat Perfima dan *Sari Artiste*. P. Ramlee selaku peneraju Perfima juga hanya menghasilkan filem untuk Studio Filem Merdeka.⁴³

Pada tahun 1980-an industri filem nasional Malaysia mula dibangunkan kembali oleh penggiat industri filem tempatan. Mereka menubuhkan syarikat perfileman secara persendirian. Antara penggiat filem tempatan tersebut adalah Jins Shamsuddin. Beliau telah berjaya membangunkan syarikat perfileman persendirian iaitu *Jins Shamsuddin Film Productions* pada tahun 1980.⁴⁴ Di bawah syarikat tersebut, Jins telah menerbitkan beberapa buah filem antaranya

adalah *Esok Masih Ada* (1980), *Bukit Kepong* (1981) dan *Esok Untuk Siapa?* (1982). Filem-filem tersebut bukan sahaja diterbitkan oleh syarikat *Jins Shamsuddin Film Productions* malah, Jins Shamsuddin turut menjadi pengarah dan pelakon untuk ketiga-tiga buah filem tersebut.

B) Penerbit Filem *Independent* Pada Era Filem Malaysia

Era ini menyaksikan pertambahan bilangan penerbit filem warga tempatan menerusi penerbitan filem oleh syarikat filem *independent* Malaysia. Hal ini berlaku sejak tahun 1975. Selain itu, kejatuhan Merdeka Studio, milik *Shaw Brothers* pada tahun 1980, turut menjadi katalis kepada pertambahan bilangan penerbit tempatan. Sehingga tahun 1989, semakin ramai warga tempatan menerbitkan filem Malaysia menerusi penubuhan syarikat-syarikat filem *independent*. Tahun-tahun ini dapat disifatkan sebagai zaman *renaissance* atau kegemilangan bagi industri filem Malaysia kerana kandungan filem Melayu yang ala Hindustan seperti zaman era filem Melayu semakin ditinggalkan.⁴⁵ Filem-filem yang diterbitkan pada era ini semakin hampir dengan realiti sosial masyarakat Malaysia.

Penerbit filem bagi era filem Malaysia muncul pada tahun 1975. Penerbit filem warga tempatan yang kedua adalah Deddy M. Borhan. Beliau merupakan seorang usahawan dari Sabah dan pemilik syarikat filem *independent* iaitu *Sabah Films*.⁴⁶ Filem pertama terbitan *Sabah Films* adalah *Keluarga Si Chomat* (1975) yang telah diarahkan oleh Aziz Sattar. Selain itu, seorang lagi usahawan Sabah yang bernama Datuk Abu Bakar Titingan, yang juga menjadi ahli jawatankuasa *Perfima Film Production*, turut bertindak sebagai penerbit filem *Menanti Hari Esok* (1977).⁴⁷

Pada zaman kegemilangan filem Malaysia, selain penerbit Melayu, terdapat juga penerbit filem dari etnik India Malaysia. Mu. Bahruthin⁴⁸ adalah individu berketurunan India Malaysia pertama yang menerbit filem tamil pertama di Malaysia. Filem pertama ini bertajuk *Ratta Pei (The Blood Ghost)* dan dihasilkan pada tahun 1968. Filem ini merupakan sebuah filem pendek dalam bahasa Tamil yang bergenre seram. Penerbitan filem pendek ini menampilkan pelakon etnik India Malaysia iaitu Vasudevan Nair, yang berjaya dalam industri filem di India sebagai penyanyi latar dan pelakon.⁴⁹

Penerbit filem warga tempatan pada era ini turut menjalin kolaborasi dengan warga asing dari negara Indonesia bagi menerbit filem Malaysia. Penerbit di kedua-dua negara ini berpendapat bahawa sumber filem di Malaysia dan Indonesia sangat mirip dari segi budaya masyarakatnya. Gandingan ini juga diharap dapat meluaskan industri filem Melayu di rantau ini. Hal ini merupakan perkembangan yang paling besar dalam industri era filem Malaysia berbanding era filem Melayu. Kemunculan fenomena ini disebabkan oleh kehadiran dan usaha syarikat-syarikat filem *independent* dalam kalangan warga tempatan. Antara filem-filem Malaysia yang dihasilkan

secara kolaborasi adalah filem *Hapuslah Air Matamu* (1976) dan *Loceng Maut* (1976). Filem *Hapuslah Air Matamu* telah menggandingkan dua penyanyi terkenal di Malaysia dan Indonesia iaitu Sharifah Aini dan Broery Marantika. Filem *Loceng Maut* pula merupakan kolaborasi antara syarikat filem Malaysia dan Indonesia iaitu *Merdeka Film Productions* dengan *Tuti Mutia Film*.⁵⁰

C) Peningkatan Pengarah Filem Tempatan dan Tenaga Kreatif Pada Era Filem Malaysia

Selain penerbit filem warga tempatan, kelahiran industri filem nasional Malaysia juga disebabkan oleh peningkatan pengarah dan tenaga-tenaga kreatif dalam era filem Malaysia. Hal ini bermula sejak zaman kegemilangan pada tahun 1975, apabila pengarah warga tempatan dan tenaga-tenaga kreatif mengambil alih peranan sebagai pengarah dan tenaga-tenaga kreatif filem Malaysia sepenuhnya. Pada era ini juga muncul pengarah wanita filem Malaysia dan pengarah filem daripada etnik India dan Cina. Selain itu, pengarah filem Malaysia juga kebanyakannya memiliki pendidikan formal dalam bidang perfileman. Bilangan filem yang dihasilkan antara tahun 1975 hingga tahun 1989 juga semakin meningkat berbanding tahun 1963. Selain itu, tenaga-tenaga kreatif warga tempatan juga telah menjadi krew-krew filem bagi menghasilkan filem Malaysia. Tenaga-tenaga kreatif pada era filem Malaysia juga bernaung di bawah persatuan filem Malaysia.⁵¹ Perkara-perkara ini akan dibincang satu persatu bagi menerangkan peranan pengarah dan tenaga-tenaga kreatif dalam melahirkan industri filem nasional Malaysia

Beberapa pengarah filem Malaysia yang baharu muncul pada tahun 1975 hingga tahun 1989. Antara pengarah baharu ini adalah Hussein Abu Hassan, Ismail Sasakulne, Jins Shamsuddin, A. Aziz Abas, Saadiah dan Othman Hafsham. Pada tahun 1980 sehingga tahun 1989 pula, Rahim Razali, Shahrom Md Dom, Yassin Salleh, Ahmad Mahmood, Nasir Jani dan Zalina Mohd. Som lahir sebagai pengarah filem Malaysia.⁵² Selain mengarah filem Malaysia, mereka turut mengarah filem nasional. Antara pengarah-pengarah filem nasional ini adalah Jins Shamsuddin, Othman Hafsham dan Rahim Razali. Ketiga-tiga individu ini tanpa sedar banyak menghasilkan filem nasional dan filem-filem tersebut telah melonjakkan nama mereka sebagai pengarah filem yang terkenal. Antara filem nasional yang dihasilkan oleh pengarah-pengarah ini adalah *Bukit Kepong* (1981), *Mekanik* (1983) dan *Matinya Seorang Patriot* (1984).

Pada tahun 1979, pengarah wanita mula muncul dalam industri filem Malaysia. Antara pengarah wanita tersebut adalah Saadiah, Zalina Mohd. Som, Sarimah, Ida Farida dan Rosnani Jamil. Nama-nama ini adalah pengarah wanita terawal yang muncul pada era filem Malaysia. Kemunculan pengarah wanita ini juga menunjukkan satu perkembangan baharu dalam industri filem nasional Malaysia. Dalam kalangan pengarah wanita ini terdapat juga

diantaranya yang menerbitkan filem di bawah syarikat *independent* mereka sendiri. Misalnya, Saadiah merupakan pengarah bagi filem *Ceritaku Ceritamu* (1979). Filem tersebut diterbitkan oleh syarikat beliau iaitu *Anang Enterprise*. Jadual di bawah menunjukkan secara terperinci filem arahan pengarah wanita dan syarikat yang menerbitkan filem tersebut.

Jadual 1: Pengarah Wanita Era Filem Malaysia

Pengarah Wanita	Judul Filem	Penerbit
Saadiah	<i>Ceritaku Ceritamu</i> (1979)	<i>Anang Enterprise</i>
Zalina Mohd. Som	<i>Mangsa</i> (1981) <i>Igau-Igau</i> (1989)	Perfileman Darul Makmur Perfileman Darul Makmur
Sarimah (pembantu pengarah)	<i>Kabus Tengahari</i> (1982)	<i>Sarimah Film Production</i>
Ida Farida	<i>Suara Kekasih</i> (1986)	<i>Amir Communication</i>
Rosnani Jamil	<i>Mawar Merah</i> (1987) <i>Antara Dua Hati</i> (1989) <i>Pak Tam Duda</i> (1989) mengarah bersama A. R. Badul	RJ Filem RJ Filem <i>Five Star Film Production</i>

Sumber: Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia

Selain pengarah etnik Melayu, industri filem Malaysia turut disertai oleh pengarah daripada etnik Cina dan India. Pengarah etnik China dan India ini muncul pada tahun 1980-an. Hanya sebuah filem sahaja yang diarahkan oleh masing-masing pengarah berbangsa Cina dan India, dari tahun 1980 hingga 1989. Pengarah filem *Kami* (1982), adalah Patrick Yeoh, manakala pengarah berbangsa India pula adalah M. Raj yang mengarahkan filem *Melati Putih* (1984). Selepas itu muncul lagi pengarah berbangsa India dan Cina seperti, Suhan Panshacharam atau lebih dikenali sebagai Panshah dan N. T. Wong. Kedua-dua pengarah ini juga hanya mengarahkan sebuah filem Malaysia sahaja. Panshah mengarah filem berjudul *Sayang* (1987), manakala N. T. Wong pula bertindak sebagai pengarah bersama dengan Omar Rojik untuk mengarah filem berjudul *Sayang Ibu* (1989).⁵³

Pengarah warga tempatan industri filem nasional Malaysia juga mendalami ilmu perfileman secara formal. Misalnya, Jins Shamsuddin adalah antara pengarah filem Malaysia yang pertama melanjutkan pelajaran dalam bidang perfileman di peringkat *Diploma in Motion Picture Technology* di *London Film School* pada tahun 1972.⁵⁴ Selain Jins Shamsuddin, Othman Hafsham juga merupakan pengarah filem yang telah melanjutkan pelajaran dalam bidang perfileman. Beliau juga merupakan graduan di *London Film School*. Terdapat juga pengarah-pengarah filem yang mengikuti kursus-kursus pendek dalam bidang perfileman. Pendidikan formal dalam bidang perfileman adalah pencapaian bagi pengarah-pengarah filem Malaysia pada tahun 1975 hingga 1989.

Selain pengarah, tenaga kreatif produksi filem Malaysia juga terdiri daripada warga Malaysia. Sejak tahun 1975, semakin ramai tenaga kreatif warga tempatan berkecimpung dalam industri perfileman sebagai barisan krew filem. Warga tempatan memainkan peranan sebagai jurukamera, penulis skrip, penulis lakon layar, penyunting, penataan bunyi, pereka musik dan penataan seni.⁵⁵ Pencapaian tenaga kreatif warga tempatan ini menerima pengiktirafan dari festival-festival filem Malaysia. Antara anugerah yang diraih oleh tenaga kreatif filem Malaysia adalah seperti *Best Script Writer*, *Best Actor*, *Best Actress*.⁵⁶

Era filem Malaysia turut menampilkan kumpulan tenaga kreatif daripada etnik Cina. Kumpulan ini bekerjasama dengan tenaga kreatif bangsa Melayu dalam menghasilkan filem Malaysia. Barisan tenaga kreatif berbangsa Cina ini berperanan sebagai pelakon sampingan, penataan bunyi, pereka musik, jurukamera dan penulis skrip dalam pembikinan filem Malaysia. Antara yang tersohor adalah Peter Lim. Sumbangan beliau adalah sebagai pengubah muzik dan penata bunyi dalam penghasilan filem Malaysia dan juga filem nasional Malaysia. Filem-filem yang menggunakan tenaga kreatif beliau sebagai penata bunyi antaranya adalah *Menanti Hari Esok* (1977), *Mekanik* (1983), *Cikgu Sayang* (1983) dan *Jasmin* (1984).⁵⁷

D) Sokongan Kerajaan Dalam Perkembangan Industri Filem Nasional Malaysia

Industri filem nasional Malaysia berkembang dengan penubuhan Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia (FINAS) pada tahun 1981.⁵⁸ Ia bermula dari idea Jins Shamsuddin yang mengesyorkan sebuah badan kerajaan bagi melindungi industri filem tempatan. Maka, pada 26 Julai 1981 satu Jawatankuasa Kemajuan Filem Nasional telah ditubuhkan. Jawatankuasa ini ditubuhkan bagi mengkaji, mencadang dan merangka undang-undang Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia (FINAS).⁵⁹ Justeru, pada 1 Jun 1981 mesyuarat pertama Lembaga Pengurusan Perbadanan berlangsung dan dengan rasminya, FINAS ditubuhkan menerusi Akta Perbadanan Kemajuan Filem Malaysia, 1981 (Akta 244).⁶⁰

Di bawah FINAS, agenda-agenda memartabatkan industri filem tanah air dirancang, dirangka dan dilaksanakan. Dengan kata lain, FINAS menjaga kepentingan dan pertumbuhan industri filem tempatan. Dalam usaha merealisasikan matlamat tersebut, FINAS turut menyediakan dana bagi merangsang pertumbuhan filem-filem tempatan dari segi mutu dan bilangannya. Agensi ini juga bertanggungjawab mengawal kemasukan filem-filem negara asing. Dengan itu, masalah lambakan filem-filem asing pada tahun 1970-an dapat diatasi. Selain itu, FINAS turut membantu membangunkan industri filem nasional Malaysia melalui kursus, bengkel dan seminar perfileman bagi menyalurkan ilmu formal kepada para penggiat industri filem tempatan.⁶¹

FINAS turut terlibat dalam merangka akta-akta bagi memastikan pembangunan industri filem tempatan. Antara akta yang dirangka oleh FINAS adalah Akta Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia 1981 [AKTA 244] dari tahun 1981 hingga 1989 iaitu; Peraturan-Peraturan Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia (Pelesenan) 1983-P.U.(A) 546/1983, Peraturan-Peraturan Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia (Kompaun) 1985-P.U.(A) 264/1985, Peraturan-Peraturan Komunikasi Radio (Pengiklanan) 1985– P.U.(A) 12/1985 dan Peraturan-Peraturan Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia (Bayaran Filem) 1988-P.U.(A) 209/1988.⁶² Oleh itu, bermula dari tahun 1975 hingga 1989, industri filem nasional Malaysia semakin menunjukkan ciri-ciri kenasionalannya.

Selain daripada itu, kerajaan turut menyokong bidang perfileman dalam bentuk kewangan. Pada tahun 1980-an, kerajaan telah menyalurkan dana kepada badan swasta yang menganjurkan Festival Filem Negara. Badan swasta tersebut adalah Persatuan Wartawan Filem Malaysia. Dana berupa wang tunai yang dihadiahkan kepada pemenang pada festival filem tersebut. Selain dana, kerajaan turut menyokong industri filem nasional Malaysia dari aspek sokongan moral, nasihat dan kehadiran menteri-menteri semasa majlis pembukaan dan penutup Festival Filem Negara.⁶³

Kesimpulan

Perkembangan industri filem nasional Malaysia berkembang secara berperingkat. Perkembangan ini tidak serupa dengan perkembangan industri sinema nasional British. Permulaan industri filem nasional Malaysia ditandai oleh kemunculan tenaga kreatif tempatan sebagai pelakon pada era filem Melayu dari, tahun 1933 hingga 1950-an. Mereka membintangi filem-filem Melayu yang diterbitkan dan diarah oleh orang-orang asing. Tenaga kreatif seperti pengarah dan penerbit pada era ini terdiri daripada warganegara asing dari India atau China. Mereka adalah orang-orang yang mendominasi industri filem Melayu semasa era filem Melayu.

Kemunculan pengarah filem dan tenaga kreatif di sebalik tabir pula bermula pada tahun 1951. Ini berlaku semasa era filem Melayu dan berkembang pada era filem Malaysia. Kemunculan pengarah-pengarah filem Melayu dan tenaga kreatif di sebalik tabir pada kedua-dua era tersebut, mengukuhkan ciri industri filem nasional. Dengan kemunculan pengarah dan tenaga kreatif ini, kandungan filem Melayu juga turut berubah. Di akhir era filem Melayu, pengarah Melayu mula mengangkat isu masyarakat Melayu sebagai subjek filem Melayu. Sementara itu, pada era filem Malaysia pula, pengarah-pengarah filem mengangkat isu masyarakat Malaysia.

Manakala penerbit filem dalam kalangan masyarakat tempatan hanya muncul pada tahun 1960 semasa era filem Melayu. Kemunculan penerbit tempatan ini berlaku hanya selepas 25 tahun selepas terbitnya filem Melayu

yang pertama pada tahun 1933. Kemunculan penerbit filem warga tempatan adalah kemuncak peralihan industri filem dari dominasi penerbit warga asing kepada orang-orang tempatan. Hal ini bermula apabila terjalannya kerjasama antara orang Melayu dengan orang Cina sebagai penerbit filem Melayu pada tahun 1960. Penerbit filem warga tempatan sepenuhnya hanya berlaku pada tahun 1975, iaitu pada era filem Malaysia. Hal ini dapat direalisasikan menerusi penubuhan FINAS.

Nota Akhir

1. Mahadi J. Murat, Filem Melayu, Filem Malaysia - Di Mana Kita?, *Kertas pembentang* di majlis Dialog Budaya Popular Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA), Universiti Kebangsaan Malaysia, 2006.
2. Ibid.
3. Asiah Sarji, Malaysian National Cinema: An Identity Crisis?, *Jurnal Skrin Malaysia*, 3, 2006, 143-154.
4. Higson, A, The Concept of National Cinema, *Screen*, Volume 30, Issue 4, 1989, hlm 36–47, <https://academic.oup.com/>.
5. Street. S, *British National Cinema*, New York, Taylor & Francis, 1997.
6. Ibid.
7. Ibid.
8. Ibid.
9. Ahmad Zulnasri Abdul Khalid, “Kawalan Imigresen Dan Pembentukan Negara: Perkembangan Dan Perubahan Di Tanah Melayu Daripada Zaman Kesultanan Melaka Ke Era Malaysia Moden”, *Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, Vol. 46, 2019, hlm 272-294, Universiti Kebangsaan Malaysia.
10. Hatta Azad Khan, *The Malay Cinema 1948 - 1989 Early History and Development in The Making of National Cinema*, Australia, The University of New South Wales, 1994.
11. Abi, *Filem Melayu dan Sekarang*, Shah Alam, Marwillis Publisher, 1987.
12. Ibid.
13. M. Amin dan Wahbah, *Layar Perak dan Sejarahahnya*, Shah Alam, Penerbit Fajar Bakti, 1998.
14. Lent, A. John., *The Asian Film Industry*, Austin, University of Texas Press, 1990.
15. Ibid.
16. Ibid.
17. Ibid.
18. Ibid.
19. Ibid.

20. Mahadi (pengarah), *Permata Di Pelimbahan* (filem cereka), Singapura, Malay Film Productions, 1952.
21. Girmaji, V., (pengarah), *Istana Impian* (filem cereka), Singapura, Malay Film Productions, 1953.
22. Ibid.
23. Filem ala Hindustan adalah filem yang memasukkan aspek nyanyian dan tarian. Dua perkara ini adalah format filem Hindi yang berkonsep musikal. Abi, *Filem Melayu dan Sekarang*, Shah Alam:,Marwillis Publisher, 1987.
24. Hassan Abdul Muthalib, *Malaysian Cinema in a Bottle: A Century (and a bit more) Of Wayang*, Selangor, Academe Art & Printing Services, 2013.
25. P. Ramlee (pengarah), *Semerah Padi* (filem cereka), Singapura, Malay Film Productions, 1956.
26. Ibid.
27. Melayu dan agama Islam diterapkan dalam kehidupan seharian masyarakat Melayu sejak zaman kesultanan Melayu Melaka. Pemerintahan Kesultanan Melayu Melaka pada zaman tersebut telah menjadi pusat penyebaran Islam. Zainal Abidin Abdul Wahid, 1990. “Kerajaan Melaka Dalam Hubungan Antarabangsa”, *Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, Vol. 18, hlm 71-87, Universiti Kebangsaan Malaysia.
28. Berita Filem, bil. 7, Mustika Filem, Suatu Kelahiran.
29. Ibid.
30. Ibid.
31. A. Rahman Tang Abdullah dan Saidah Alih Jebat, “Proses Kemerdekaan Sabah Dan Sarawak (1961-1963): Tinjauan Kembali Aplikasi Perundangan Dalam Penubuhan Malaysia”, *Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, Vol. 44, 2017, hlm 24-57, Universiti Kebangsaan Malaysia.
32. Penubuhan syarikat filem *independent* juga memungkinkan pengeluaran dan penerbitan filem tanpa syarikat besar seperti *Paramount Pistures, Warner Bros, New Line Cinema, Walt Disney Pictures* dan *20th Century Studio* yang terdapat di *Hollywood*. Ibid.
33. Ibid.
34. Ibid.
35. Ibid.
36. S., Sudarmaji, *Ibulah Syorga* (filem cereka), Singapura, Gabungan Artis-Artis Melayu, 1968.
37. Aimi Jarr dan Mohd Zamberi Malek, *Bermulanya Filem Melayu*, Selangor: Perbadanan Filem Nasional Malaysia, 2009.
38. Ibid.
39. Ibid.

40. Karya agung menunjukkan kemajuan tamadun sesebuah bangsa. Kemunculan pengaruh Melayu melahirkan karya-karya agung yang mencerminkan kemajuan tamadun Melayu semasa era filem Melayu. Nor Hashimah Jalaluddin, "Produk Media Karya Agung Malaysia", *Jurnal Komunikasi*, Jilid 35(3), 2019, hlm 228-245, Universiti Kebangsaan Malaysia.
41. Ibid.
42. Ibid.
43. Ibid.
44. Ibid.
45. Ibid.
46. Ibid.
47. Ibid.
48. Ibid.
49. Kandasamy, S. Sillalée, *Filem-Filem Tamil di Malaysia: Suatu Pemerhatian Terhadap Ketaksamaan Sosial*, Kuala Lumpur, Universiti Malaya, 2015.
50. Ibid.
51. Persatuan-persatuan filem di Malaysia merupakan badan bukan kerajaan. Persatuan ini adalah Persatuan Seniman Malaysia (SENIMAN), Persatuan Penerbit Filem Malaysia (PFM), Persatuan Pekerja-Pekerja Filem Malaysia (PPFM), Persatuan Penulis Skrin Malaysia (SWAM), dan Persatuan Sutradara Malaysia (FDAM). Ab. Samad Kechot, 2015, "Bentuk Komunikasi Dalam Menangani Peranan Kepimpinan Badan Bukan Kerajaan (Ngo) Perfileman", *Jurnal Komunikasi*, Jilid 31(2), hlm 423-439, Universiti Kebangsaan Malaysia.
52. Ibid.
53. *Filem Malaysia 1975 – 1999*, Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia, Kuala Lumpur.
54. Ibid.
55. Ibid.
56. Ibid.
57. Ibid.
58. Sebelum penubuhan FINAS, akta penapisan filem telahpun wujud semasa era filem Melayu. Akta ini telah berkembang selari dengan perkembangan industri filem nasional Malaysia. Wan Amizah, Faridah Ibrahim, Fuziah Kartini, Hassan Basri dan Normah Mustaffa, "Perkembangan Undang-undang Penapisan Filem di Malaysia 1924-1952", *Jurnal Komunikasi*, Jilid 27(1), 2011, hlm 34-52, Universiti Kebangsaan Malaysia.
59. Ibid.
60. <http://www.finas.gov>.

61. Ibid.
62. Ibid.
63. Penyata Rasmi Parlimen, Jilid 2 Bil 11, 17 Disember 1980.

Rujukan

- A. Rahman Tang Abdullah dan Saidah Alih Jebat. 2017. *Proses Kemerdekaan Sabah Dan Sarawak (1961-1963): Tinjauan Kembali Aplikasi Perundangan Dalam Penubuhan Malaysia*. Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies, Vol. 44, hlm 24-57. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Abi. 1987. *Filem Melayu dan Sekarang*, Shah Alam: Marwillis Publisher.
- Ab. Samad Kechot. 2015. *Bentuk Komunikasi Dalam Menangani Peranan Kepimpinan Badan Bukan Kerajaan (Ngo) Perfileman*, Jurnal Komunikasi, Jilid 31(2), hlm 423-439. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Ahmad Zulnasri Abdul Khalid. 2019. “Kawalan Imigresen Dan Pembentukan Negara: Perkembangan Dan Perubahan Di Tanah Melayu Daripada Zaman Kesultanan Melaka Ke Era Malaysia Moden”, *Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, Vol. 46, hlm 272-29. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Aimi Jarr dan Mohd Zamberi Malek. 2009. *Bermulanya Filem Melayu*, Selangor: Perbadanan Filem Nasional Malaysia.
- Asiah Sarji. 2006. “Malaysian National Cinema: An Identity Crisis?”, *Jurnal Skrin Malaysia*. 3, hlm 143-154.
- Berita Filem. bil. 7. Mustika Filem. Suatu Kelahiran. *Filem Malaysia 1975 – 1999*. Perbadanan Kemajuan Filem Nasional Malaysia. Kuala Lumpur.
- Girimaji, V., (pengarah). 1953. *Istana Impian* (filem cereka), Singapura: Malay Film Productions.
- Gray, T. G. 2002. *Malaysia Sinema and Negotiation with Modernity: Film and Anthropology*, Edinburgh: Napier University.
- Higson, A, 1989. The Concept of National Cinema, *Screen*, Volume 30, Issue 4, hlm 36–47, <https://academic.oup.com/>.
- <https://www.imdb.com/>.
- <http://lpf.moha.gov.my>.
- <http://www.finas.gov.my>.
- Hassan Abdul Muthalib. 2013. *Malaysian Cinema in a Bottle: A Century (and a bit more) of Wayang*. Selangor: Academe Art & Printing Services.
- Hatta Azad Khan. 1994. *The Malay Cinema 1948 - 1989 Early History and Development in The Making of National Cinema*, Australia: The University of New South Wales.
- Kandasamy, S. Silllalee. 2015. *Filem-Filem Tamil di Malaysia: Suatu*

- Pemerhatian Terhadap Ketaksamaan Sosial*, Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Lent, A. John. 1990. *The Asian Film Industry*. Austin: University of Texas Press.
- M. Amin dan Wahbah, 1998. *Layar Perak dan Sejarahahnya*, Shah Alam: Penerbit Fajar Bakti.
- Mahadi (pengarah). 1952. *Permata Di Pelimbahan* (filem cereka), Singapura: Malay Film Productions.
- Mahadi J. Murat. 2006. Filem Melayu, Filem Malaysia - Di Mana Kita?, *Kertas pembentang* di majlis Dialog Budaya Popular Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA). Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Nor Hashimah Jalaluddin. 2019. *Produk Media Karya Agung Malaysia*. Jurnal Komunikasi. Jilid 35(3), hlm 228-245. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- P. Ramlee (pengarah). 1956. *Semerah Padi* (filem cereka). Singapura: Malay Film Productions.
- Penyata Rasmi Parlimen, Jilid 2 Bil 11, 17 Disember 1980.
- S., Sudarmaji, 1968. *Ibulah Syorga* (filem cereka), Singapura: Gabungan Artis-Artis Melayu.
- Street, S, 1997. *British National Cinema*. New York: Taylor & Francis.
- Wan Amizah, Faridah Ibrahim, Fuziah Kartini, Hassan Basri dan Normah Mustaffa. 2011. *Perkembangan Undang-undang Penapisan Filem di Malaysia 1924-1952*. Jurnal Komunikasi, Jilid 27(1), hlm 34-52. 2011. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Wee, G. L. H. 2007. *The Search for a National Cinema*. Jurnal Skrin Malaysia. 4, hlm 151-161.
- Zainal Abidin Abdul Wahid. 1990. "Kerajaan Melaka Dalam Hubungan Antarabangsa". *Malaysian Journal of History, Politics and Strategic Studies*, Vol. 18, hlm 71-87. Universiti Kebangsaan Malaysia.

Nota Biografi

Fatimah Muhd Shukri (fatimahmuhdshukri@gmail.com) merupakan calon Ijazah Doktor Falsafah di Pusat Bitara Melayu, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Penyelidikan banyak menjurus ke arah bidang perfileman. Bidang perfileman pula menjurus kepada kajian filem nasional, sinema nasional, aliran baharu dan filem Malaysia.

Nur Afifah Vanitha Abdullah (nurafifah@ukm.edu.my) adalah Pensyarah Kanan di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia.